

PEDAGOGIK MADANIYAT VA AXLOQNING TARIXIY, ZAMONAVIY TALQINI

Istamova Shamsiya

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Madaniyatshunoslik yo'nalishi, 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogik madaniyat va axloq tushunchalarining tarixiy ildizlari, ularning rivojlanish bosqichlari hamda zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, pedagogik axloqning o'qituvchi faoliyatidagi ahamiyati va uni rivojlantirish yo'nalishlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: pedagogik madaniyat, axloq, kasbiy etik, o'qituvchi mahorati, shaxsiy mas'uliyat, ma'naviy qadriyatlar.

Kirish: Pedagogik madaniyat va axloq har qanday ta'lim tizimining asosiy poydevorini tashkil etadi. O'qituvchi shaxsining madaniy va axloqiy qiyofasi, uning pedagogik faoliyatining mazmuni bilan chambarchas bog'liqdir. Ta'lim jarayonida o'qituvchining faqat bilim beruvchi emas, balki ma'naviy tarbiyachi sifatidagi roli bugungi kunda yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni hamda "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da pedagoglarning kasbiy madaniyati va axloqiy saviyasini yuksaltirish dolzarb vazifalardan biri sifatida belgilangan. Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek: ***"Ta'lim-tarbiya tizimi – jamiyatimiz kelajagini belgilovchi eng muhim omil"*** [1]. Shu bois pedagog shaxsida madaniy va axloqiy fazilatlarni shakllantirish, ularni zamonaviy talablar bilan uyg'unlashtirish masalasi ilmiy-pedagogik muhokama markazida turibdi.

Pedagogik madaniyat insonparvarlik, halollik, bag'rikenglik, muloqot madaniyati, kasbiy etika kabi qadriyatlarga tayanadi. U o'qituvchi faoliyatining sifat ko'rsatkichidir. Pedagogik axloq esa bu qadriyatlarni amalda ro'yobga chiqaruvchi mexanizmdir. Tarixiy jarayonda pedagogik axloq tushunchasi qadimgi falsafa va tarbiya nazariyalarida o'z ifodasini topgan.

Pedagogik madaniyat masalasi tarixan Sharq va G'arb mutafakkirlarining ilmiy merosida keng o'rganilgan. Sharq mutafakkirlaridan Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy va Ahmad Donishlar inson tarbiyasida axloqiy poklik va bilimning uyg'unligini asosiy mezon sifatida ko'rsatganlar [3]. Forobiy "Fozil odamlar shahri" asarida o'qituvchi shaxsining ma'naviy barkamolligi jamiyat taraqqiyoti uchun zarur shart ekanligini ta'kidlaydi.

Yevropa pedagogikasida esa Y.A. Komenskiy, I. G. Pestalotsi, K. D. Ushinskiy, A. S. Makarenko va V. A. Suxomlinskiylarning pedagogik g'oyalari o'qituvchi madaniyati va axloqiy mas'uliyatining nazariy asoslarini yaratdi [4; 5]. Ushinskiy o'qituvchini "xalq ruhining tarbiyachisi" deb atab, uning madaniy va ma'naviy yetukligini pedagogik faoliyatning poydevori sifatida baholagan.

Zamonaviy o'zbek pedagogikasida ham bu mavzu keng tadqiq etilmoqda. A. Qodirov, N. To'xtasinov, D. Raxmatova kabi olimlar o'qituvchi madaniyatining axloqiy-psixologik asoslarini, shuningdek, o'quvchilarda ma'naviy qadriyatlarni shakllantirishdagi o'rni va ahamiyatini ilmiy jihatdan yoritganlar [6; 7].

Bugungi kunda pedagogik madaniyat tushunchasi nafaqat o'qituvchining bilim va malakasi, balki uning axloqiy pozitsiyasi, kommunikativ qobiliyati, empatiyasi, tolerantligi va reflektiv fikrlash qobiliyatini ham o'z ichiga oladi. Raqamli transformatsiya sharoitida pedagogik axloqning yangi mezonlari – masofaviy muloqot madaniyati, axborot etikasi, onlayn muhitda professional xulq kabi jihatlar paydo bo'lmoqda [8].

Pedagogik madaniyatni zamonaviy talqin etishda "hayot davomida o'qish" konsepsiyasi ham muhim o'rin tutadi. Bu yondashuv o'qituvchini o'z ustida muntazam ishlaydigan, innovatsion g'oyalarni o'zlashtira oladigan shaxs sifatida ko'radi. Shuningdek, UNESCO tomonidan ilgari surilgan "Learning to Be" va "Learning to Live Together" tamoyillari o'qituvchi madaniyatining global axloqiy o'lchovlarini belgilab bermoqda [9].

Shunday qilib, pedagogik madaniyat va axloqning tarixiy ildizlari milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularning zamonaviy talqini

axborot jamiyati, insonparvarlik, madaniyatlararo muloqot va professional refleksiya asosida shakllanmoqda.

Pedagogik madaniyat- pedagogik tushunchalar va mahorat, pedagogik axloq va kasbiy - pedagogik xislatlar, pedagogning ish uslubi va o'z faoliyatiga munosablari yig'indisidir. Pedagogik madaniyatning namoyon bo'lishi va uning qadriyatga, turmush tarziga aylanishi uchun insondan yuqori kasbiy salohiyat, ma'rifiy va axloqiy barkamollik talab qilinadi.

Pedagogik madaniyat- murakkab tuzilishga ega bo'lib, quyidagi tarkibiy qismlardan iborat: pedagogik yo'nalganlik(pedagogik faoliyatga moyillik, qat'iy pedagogik ishonch, bo'ysinuvchilarga hurmat, g'amxo'rlik va shu kabilar); keng dunyoqarash, yuksak axloqiylik; bilimdonlik, zukkolik va ziyoliylik; pedagogik mahorat; ta'lim -tarbiya ishlarini ilmiy izlanishlar bilan uyg'unlashtira olish qobiliyati; yuksak muomala madaniyati; o'ziga nisbatan talabchanlik, izlanuvchanlik, kasbiy mahorati va bilimi saviyasini oshirib borishga doimiy ehtiyoj.

Pedagogik madaniyatning sanab o'tilgan tarkibiy qismlari o'zaro bog'liq bo'lib, bir-birini to'ldirib, rivojlantirib boradi va pedagogik faoliyat jarayonida yagona tizimda namoyon bo'ladi.

Pedagogikada madaniyat deganda shaxsning hatti -harakatlaridagi ma'naviy imkoniyatlari tushuniladi. Shunga ko'ra, shaxs madaniyati - bu shaxsning madaniyat talablariga asoslangan bilim, ko'nikma va malakalari hamda ularga kundalik hayotda amal qilishi zarur bo'ladi.

Pedagogik madaniyatning alohida komponentlari shaxs psixologik xususiyatlariga (yo'nalganlik, temperament, harakter, qobiliyat) qarab o'ziga xos ko'rinishga ega bo'lib, pedagog shaxsining individual portretini hosil qilishi mumkin. Bu shundan dalolat beradiki, umumiy xususiyatlar bilan birga har bir pedagogning kasbiy madaniyati o'ziga xoslik, individuallik va betakrorlikka ega bo'ladi.

Pedagogik madaniyatda pedagoglik yo'nalganlik alohida o'rin egallaydi. Pedagogik madaniyatning atrofida pedagogning kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan eng asosiy xususiyatlari mujassamlashadi.

Pedagogik tafakkur madaniyati- pedagogik taxlil sintez qobiliyatlarning rivojlanganligi mushohada qilish, tanqidiylik, mustaqillik, kuzatuvchanlikning kengligi, faolligi, tezligi, pedagogik xotira, ijobiy tasavvur kabilarni o'ziga mujassamlashtiradi.

Pedagogik madaniyatda pedagog eng avvalo ijodkorlik qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Ijodkorlik, bu mavjud tajribalarning qayta tiklanishi va bilim, ko'nikma, mahsulotning yangicha ilgari mavjud bo'lmagan uyg'unligini yuzaga keltiruvchi o'ziga xos faoliy atdir.

Ijodkorlik turli darajada bo'lishi mumkin. Uning ko'rinishlaridan biri, bu mavjud bilimlardan foydalana bilishlik va ulardan foydalanish jabhalarini kengaytirish bo'lsa, uning ikkinchi ko'rinishi- mavjud bilimlar obekti va jabhasiga bo'lgan butunlay yangicha munosabatdir. Shu o'rinda bir narsani nazarda tutish kerakki, ijodkorlikni inson faoliyatidagi "yangilik" bilan birga, "taraqqiyot" sifatida ham talqin etish mumkin. Xaqiqiy ijodkorlik. O'z tabiatiga ko'ra insonparvar xususiyatiga egadir, chunki u sh axs kamolotiga va o'zini-o'zi rivojlantirishga, xuddi shu orqali esa madaniyat va jamiyatning takomillashuviga olib keladi. Mazkur g'oyadan kelib chiqib, ijodkorlikka inson faoliyatining o'ziga xos ko'rinishi, ya'ni " shaxs va jamiyat rivojiga o'z xissasini qo'shayotgan shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatlilik va taraqqiylik deb ta'rif berish mumkin. Ijodkorlikni yaxlit bir jarayon sifatida tahlil qilsak, ijodkorlik -ma'lum jarayonning o'ziga xosligi va natijaning yangiligidir deb ta'rif berish mumkin.

Pedagogik madaniyatda pedagogik faoliyat, har qanday faoliyat kabi miqdoriy o'lchov va shu bilan birga sifat darajasiga ham egadir. Pedagogik madaniyatda pedagogik mehnatning mazmuni va shakliga faqatgina pedagogning o'z faoliyatiga bo'lgan ijodiy munosabatning darajasi orqaligina to'g'ri baho berish mumkin. Shuning uchun pedagogik faoliyatning ijodiy mazmuni uning xaqqoniy (obektiv) ko'rinishini aks ettiradi, zero xaqqoniylik pedagogik vaziyatning xilma-xilligi va o'ziga xos tomonlarini nazarga olgan holda, ushbu vaziyat va undan kelib chiqadigan vazifalarni xilma-xil yondashuvda tahlil va talqin qilishni talab qiladi.

Ma'lumki, inson ongi va qarashlarining rivojlanishi - avval voqeilikni his etishdan toki uni chuqur tushunib yetgunga qadar bo'lgan masofani bosib o'tadi va shundan keyingina u ijodiy ravishda shakllanadi. Bu jarayon ayni paytda pedagogning ongi va faoliyatiga tadrijiy ravishda bog'liq bo'ladi. Bugungi kunga kelib, pedagogik madaniyatda pedagogik faoliyat, o'z tabiatiga ko'ra, ijodiy faoliyat ekanligi tajribalarda o'z ifodasini topgan. Ammo, shu narsa ham ma'lumki, an'anaviy, ijodiy bo'lmagan, saviyasiz ish mazmuniga xodim ijodiy tus berishi mumkin yoki ayni paytda pedagogik faoliyatga rasmiy tus berib, unga xos bo'lgan ijodiy mazmunni yo'qqa chiqarishi mumkin. Demak faoliyatda, pedagogik madaniyatda pedagogik faoliyatda ijodkorlik masalasi eng avvalo shaxs- pedagog bilan bog'liq. Ammo umumiy tarzda aytish o'rinliki, pedagogik faoliyat - mohiyatan doimiy ijodiy jarayondir.

Xulosa: Pedagog ijodiy jarayonda o'z oldiga ijtimoiy jihatdan yangi, o'ziga xos narsani yaratishni maqsad qilib qo'ymaydi, chunki shaxs va shaxs rivoji doimo uning asosiy faoliyat obekti bo'lib qoladi. Ijodiy faoliyat ko'rsatayotgan pedagog, boz ustiga novator pedagog o'zining pedagogik tizimini yaratadi va o'z obekti ustida ish olib borish jarayonida undan doim maqsadli ravishda foydalanadi. Ammo ijodkorlik shaxsning ijodiy salohiyatiga bog'liqdir. Xususan, pedagog shaxsning ijodkorlik qobiliyati uning ijtimoiy tajribasi, psixo pedagogik va kasbiy bilimlari yangi g'oyalar malaka va ko'nikmalari asosida shakllanadi. Shakllangan tajriba yangi uslublarni yaratishga hamda muammolarning yangicha yechimini eng to'g'ri qarorlar qabul qilish orqali topish imkonini beradi. Bu esa o'z navbatida "ijodkor" tomonidan o'z kasbiy vazifalari "ijrosining" yanada takomillashuviga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ilm-fan, ta'lim va innovatsiyalarni rivojlantirish strategiyasi to'g'risida"gi PF–60-son Farmoni. – Toshkent, 2023.
3. Forobiy A.N. **Fozil odamlar shahri**. – Toshkent: Fan, 1993.

4. Ushinskiy K.D. *Chelovek kak predmet vospitaniya*. – Moskva: Pedagogika, 1988.
5. Makarenko A.S. *Pedagogicheskaya poema*. – Moskva: Prosveshcheniye, 1989.
6. Qodirov A. *Pedagogik madaniyat asoslari*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2015.
7. Raxmatova D. *O‘qituvchi axloqi va pedagogik etika*. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019.
8. To‘xtasinov N. *Raqamli ta’lim va pedagogik axloq masalalari*. – Toshkent: Ilm ziyo, 2022.
9. UNESCO. *Learning: The Treasure Within*. – Paris: UNESCO Publishing, 1996.